

Arş. Gör.
Ümit Buğrahan ÖZCANBitlis Eren Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi
Bölümü,
umitbugrahanozcan06@gmail.com

Corresponding Author

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4066-3004>Lisans Öğrencisi
Ayşe BOZKAYABitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Tarihi Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi,
bozkayaayse529@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1390-3175>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 07/12/2021 24/12/2021

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1026538>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Türk Yorgan Sanatı ve Şanlıurfa'da Geleneksel Yorgancılık

Turkish Quilt Art and Traditional Quilting in Şanlıurfa

Öz

Örtünmeye yarayan, iki kumaş arasının genel olarak yünden ya da pamuktan oluşan bir dolgu malzemesi ile doldurulup dikilmesi ile elde edilen geniş örtü olarak tanımlanan “yorgan” ın ilk örnekleri, hayvan postlarıdır. Göçebe kültürüne sahip Türklerin ilk yorgan örnekleri, hayvan postları ve keçe teknikli örtülerdir. Yorgancılık ve yorgancı esnafı Anadolu’da özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde en parlak konumuna ulaşmıştır. Cumhuriyet döneminde de gelişimini devam ettiren yorgancılık hemen hemen ilimizde varlığını sürdürmüştür. Bu illerimizden biri de Şanlıurfa’dır. Şanlıurfa, sahip olduğu konumu itibarıyla tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetlerin izlerini de barındırmıştır. Bununla birlikte halıcılık, kilimcilik, bakırcılık, keçecilik, tesbihçilik gibi birçok köklü el sanatlarımıza da ev sahipliği yapmıştır. Yorgancılık da burada yapılmış ve yapılan bir meslek olmuştur. Yapıldıkları dönemin birer tarihi belgesi niteliğinde olan yorganlar zamanla kompozisyonlarında zenginlik kazanmış ve çeyizlerin vazgeçilmez ürünlerden biri olmuştur. Fakat yorgancılık, teknolojinin, sanayinin gelişmesi ve buna bağlı olarak yaşam şeklinin ve koşullarının değişimi sonucu birçok yöremizde olduğu gibi Şanlıurfa’da da geçmişteki değerini kaybetmeye başlamış ve unutulmanın eşiğine gelmiştir. Yüncü esnafının da sayısı bu etkenlere bağlı olarak iyice azalmıştır. Günümüzde Şanlıurfa merkezde bu mesleği yapan yalnızca iki usta kalmıştır. Yorgan ustası Murat Rendecioğlu, Ali Kemendi ve yöreye yün temin eden yüncüler, eski zamanlarda burada birçok keçe, hallaç, yün ve yorgan dükkânının olduğunu belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Şanlıurfa, El Sanatları, Yorgan, Yorgancılık, Yüncülük**ATIF:** ÖZCAN Ümit Buğrahan, BOZKAYA Ayşe, “Türk Yorgan Sanatı Ve Şanlıurfa’da Geleneksel Yorgancılık”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/4 (Aralık 2021), s. (927-958)**CITE:** ÖZCAN Ümit Buğrahan, BOZKAYA Ayşe, “Turkish Quilt Art and Traditional Quilting in Şanlıurfa”, *Journal of History and Future*, 7/4 (December 2021), pp. (927-958)

Abstract

Animal skins are the first examples of the “quilt”, which is defined as a wide cover, used for covering, and obtained by filling and sewing between two fabrics with a filling material, generally made of wool or cotton. The first quilt samples of the Turks with a nomadic culture are animal skins and covers made with felt technique. Quilt making and quilt craftsmen have reached their brightest position in Anatolia, especially during the Ottoman Empire. Continuing its development in the Republic period, quilt making continued in almost every province. One of our provinces where quilting is made is Şanlıurfa. Due to its location, Şanlıurfa has hosted many civilizations throughout history and has kept the traces of these civilizations. In addition, it has also owned many of well-established national handicrafts such as carpet, rug, coppersmith, felt making, and rosary. Quilts, which are historical documents of the period they were made, have become one of the indispensable products of dowry, and gained richness in their compositions over time. However, as a result of the development of technology, industry and the change in life style and conditions, quilt making has started to lose its past value in Şanlıurfa as well as in many regions and has come to the brink of being forgotten. The number of yarn trades has decreased due to these factors. Today, there are only two masters who continues this profession in the city center of Şanlıurfa. Quilt maker Murat Rendecioğlu, Ali Kemendi and the woolsorters who supply wool to the region stated that there were many blowrooms, felt, wool and quilt shops here in ancient times.

Keywords: Şanlıurfa, Handicrafts, Quilts, Quilting, Wool.

1. GİRİŞ

1.1. YORGAN KELİMESİNİN KÖKENİ

Eskiden yorgan şeklinde, iki yüzü kumaş, ortasında yün veya pamuk olan ve üzeri, içindeki dolgu maddesinin kaymaması için kapitone dediğimiz tarzda dikilen hırkalar, yelekler de vardı. Bunlar bir çeşit giyilen yorgandı. Bu giysiler sıcak tuttıkları için tercih edilirdi.¹

Eski kullanım şekliyle ve anlamıyla örtünmek veya bürünmek için kullanılan “yorgan” sözcüğü, günümüzde ise “yatakta örtünmeye yarayan, iki yüzünün arası pamuk, yün ya da kuştüyü veya sentetik elyaf doldurularak dikilen örtü” olarak tanımlanmaktadır.²

“Yorgan” sözcüğünün bilinen en eski söylenişi Uygur kaynaklarında geçen “yogurkan” şeklindedir.³ Sözcük, A. Caferoğlu tarafından “üstelbise, giyim, örtü” olarak anlamlandırılmıştır.⁴ Kâşgarlı Mahmud’un Dîvânu Lugâti’t-Türk adlı eserinde de “yogurkan” şeklinde kayıtlı

1 Mustafa Duman, İstanbul’da Geleneksel Yorgancılık Sanatı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2016, s.14.

2 Duman, a.g.e., (2016), s.14.

3 Duman, a.g.e., (2016), s.14, Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.221.

4 Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1968, s. 301.

olan bu sözcüğün anlamı, Atalay tarafından “yorgan” olarak verilmiştir.⁵ Ünal’a göre Eski Uyгурca ve Karahanlıcada ywğurkan “yorgan” şeklinde tanımlanan sözcüğün üç heceli hâlinin korunduğu bazı çağdaş Türk lehçeleri ile Ermeni Kıpçakçasında geçen şekilleri “Ana Türkçedeki şeklinin ilk hecede /u/ ünlüsüyle tasarlanması gerektiğini ve Eski Türkçede de böyle okunması gerektiğini göstermektedir.”⁶

Harzemşahlar sözcüğü “yovurgan” şeklinde söylerken daha doğudaki Türk boylarından Kırgızlar ise “cuurgan” şeklinde söylemekteydiler.⁷ 13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başlarında yazıldığı sanılan İbn Mühennâ Lügati ile 14. yüzyılın başında yazılan Ebu Hayyan Lûgati’nde bugünkü “yorgan” yazılışıyla yer alan sözcük,⁸ Akkoyunlu sahasında 14. yüzyılda yazıya geçirildiği kabul edilen ama çok eski Türk gelenek, töre ve anlatılarını da içeren Dede Korkut Hikâyeleri’nde de bugünkü şekliyle geçmektedir.⁹

“Yorgan” sözcüğünün etimolojisi üzerine Clauson, Nişanyan, Gülensoy, Räsänen gibi araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri değerlendiren ve bugüne kadar Eski Türkçe “yugurkan” sözcüğü için tatmin edici bir etimoloji yapılamadığını söyleyen Ünal’a göre en mantıklı morfolojik tahlil, sözcüğün Ana Türkçedeki “yugurkan” şeklinden geldiği kabul edilirse yapılabilir. Ünal, sözcüğün Ana Türkçedeki etimolojik gelişimini şöyle gösterir: “*yug- “örtülmek” > *yug-ur- “örtmek” > *yugur-gan “örten (bir şey)”¹⁰

1.2. OSMANLI’ DA YORGANCILIK

Göçebe ve savaşçı bir toplum olan Türklerde görülen ilk yorgan örnekleri, hayvan derisi ile aplike tekniğindedir. Türklerin sanatlarının kaynağı olan Orta Asya’da, bu görüşü destekleyen pek çok örnek bulunmuştur. Doğadaki değişik türlerdeki bitkilerden elde edilen doğal boylarla yünler boyanmış; böylece yorganlar daha zengin görünümlü ve şık bir duruma gelmiştir.¹¹

Anadolu’da yerleşik düzene geçtikten sonra Türklerde yorgancılık sanatının geliştiği görülmektedir. Bu gelişime yerli ve yabancı seyyahların, Osmanlı yaşamına ve kültürüne ait notlarda, minyatürlerde, resimlerde, arşivlerde ve yorganla ilgili belgelerde rastlıyoruz.¹²

Yorgan sanatı, Osmanlı Devleti’nde Lonca adı verilen esnaf teşkilatının kontrolü

5 Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini: “Endeks”*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s. 797.

6 Orçun Ünal, “Yastık ve Yorgan Kelimelerinin Kökeni”, *Yorgan Kitabı*. Ed.Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, s.177-178.

7 Duman, a.g.e., (2016), s.15, Ögel, a.g.e., s.221,222.

8 Duman, a.g.e., (2016), s.15

9 Duman, a.g.e., (2016), s.15

10 Ünal, a.g.m., s.178-180.

11 Servet Senem Uğurlu, “Yorgan ve Yorgan Yüzleri”, *Ev Tekstili Dergisi*, Sanat Matbaacılık, S.17, 1998, s.32, Ziyetçi Semra Ertalay, *Türklerde Geleneksel Yorgancılık Sanatı ve Günümüzdeki Durumu*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s.10.

12 Füsün Özpulat, “Çeyiz Geleneğinde Yorgan”, *IV.Uluslararası Türk Kültür Ve Sanatları Kongresi*, Konya, 2010, s.484, Duman, a.g.e., (2016), s.27, Mustafa Duman, *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı*, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2007, s.11.

altında olmaktadır. Bu dönemde yorganlar dikilirken, yorgan yüzlerini oluşturan kumaşlar dar olduğundan dolayı genellikle yorgan ortasında birleştirilirdi. Yorgan yüzlerine basit motiflerden, gümüş veya altın tellerle işlenen zengin motiflere kadar değişik süslemeler yapılmaktaydı.¹³

Osmanlılarda, ordu sefere çıkmadan önce veya savaşlardan sonraki zaferlerin kutlanmasına, şehzadelerin sünnet düğünlerine ve çeşitli şenliklere esnaflar da katılır ve geçitler yapılırdı. Esnaf alayları padişahın bulunduğu Otağ-ı Hümayun önünden geçerken sanat ve zanaatlarını gösterme imkânı bulurlardı. Bunların içinde yorgancı ve hallaç¹⁴ esnafı da yer alırdı.¹⁵

15. yüzyıldan sonra yapılan kadife yorganlara sıkça rastlanır. Kadife, Bursa ve Bilecik'te dokunmuştur. Bunların üzerine işlenen desenlerinde altın sırma ve gümüş simli iplikler kullanılmıştır. 15. yüzyılda, Ege Bölgesi'nde Tire, Urla, İzmir, Manisa, Marmara Bölgesi'nde Bursa ve İstanbul'da özel tezgâhlarda dokunmuştur. Kumaş yapısı, çift katlı olup kullanılan desenler genellikle geometriktir.¹⁶

16. yüzyılda İstanbul'a gelen İngiliz seyyah Fynes Moryson, seyahatnamesinde bir Türk evini "Evlerinde etlerini haşlamak için bir tencere, bir tahta kaşık, bir bardak, bir yatak ve bir yorgan bulunur. Yerde yiyip yatar ve otururlar" şeklinde anlatır.¹⁷ 16. yüzyıl da Nakkaş Osman'ın Hünernâme'deki bir minyatüründe Çelebi Mehmet'in yatağı, yastığı ve yorganı tasvir edilmiştir.¹⁸ (Görsel 1)

13 Duman, a.g.e., (2016), s.27.

14 Hallaç sözcüğü Arapça halc sözcüğünden türetilmiştir. Halc; yün, pamuk atmak anlamındadır. Hallaç; yatak, yorgan ve yastıklarda kullanılan pamuk ve yünü bir yay veya tokmak yardımıyla kabartan kişidir. Hallaçlar kullanıldıkça yassılaşıp sertleşen yatak, yastık ve minderlerin pamuklarını atarlar. Pamuk atma işini, hallaç yayı ve tokmağı aracılığıyla yaparlar. Hallaç yayı ağaçtan bir yay, ince tahtadan yapılan tanbur, koyun bağırsağından yapılan kiriş ve kirişle tanburun arasında, kirişin sarıldığı laumba parçalarından oluşur. Yayın üzerinde içi pamuk dolu bezden bir kolluk vardır. Yay ile tanburun birleştiği köşedeki düzenele kirişin gerginliği ayarlanır. Hallacın tokmağı şimşir ağacından yapılır. Ucundaki kertik yardımıyla meydana getirilen titreşimler pamuğun atılmasını sağlar. Pamuk ince atılacaksa kiriş gergin, kaba şekilde atılacaksa gevşek tutulur. Mevlana'nın verdiği bilgiye göre hallaç, pamuk atar; bunu yapmak için de yay kullanır, hallaçhane denilen kendine ait bir dükkânda çalışır. Ayrıca hallaçlar için penbe-zen tabiri kullanılırken, pamuk eğirecek bir alet için de penberiz tabiri kullanılmıştır. Hallaçların piri Hallac-ı Mansur'dur. Geleneksel bağlamda hallaçlık, yorgancılıktan ayrı bir meslek değil, onunla bütünleşmiş bir bölümdür. Duman, Mustafa (1993). "Hallaçlık", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı / Tarih Vakfı Yayınları, s. 531-532, Meltem Öksüz, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcıları: Karaman El Sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, 2019, s.53,54, Uludağ, Süleyman (1997). "Hâllac-ı Mansûr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 377-381, Makbule Ertekin Demirkan vd, "Yorgancılık Sanatı", Folklor Halkbilim Dergisi, C.5, S.44, İstanbul, 1995, s.44.

15 Mustafa Duman, Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2007, s.12.

16 Ziyneti Semra Ertalay, Türklere Geleneksel Yorgancılık Sanatı ve Günümüzdeki Durumu, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.13

17 Duman, a.g.e., (2007), s.12.

18 Ziyneti Semra Ertalay, a.g.t., s.19.

Görsel 1. Çelebi Mehmet'in yatağı, yastığı ve yorganı¹⁹

1545 yılında R. Grafton, seyahatnamesinde: “Yorganlar büyük, yün, üzeri kadife ve ipek kaplı. Çarşafları keten ve üzeri iğne işi ile işli. İş, o kadar sık ki keten görünmüyor.” şeklinde anlatmaktadır.²⁰

1582’de, Sultan 3. Murat’ın şehzadesi 3. Mehmet’in sünnet düğününde, İstanbul’da At Meydan’ında (günümüzdeki Sultan Ahmet Meydanı) düzenlenen ve 52 gün 52 gece süren şenliklerde geçen esnaf alaylarında yorgancılar da yer almaktaydı. Bu şenlikleri anlatan Surnâme-i Humayun adlı eserde, geçen esnaf alayların arasında yorgancıların yer aldığı yazmaktadır.²¹

1582 Şenliklerinin anlatıldığı Ali Surnâmesi adlı kaynakta ise; hallaçların geçişi ayrı bir bölüm halinde anlatılmıştır.²² Şenliklerin Alman tanığı olan Nicholas von Haunolth’ un yazdığına göre esnaf alay alayları içinde geçen esnafların bayrakları vardı. Şilte, yorgan ve yastık yapanlar iki renkli, altın simli kumaştan bayrak taşımaktaydılar.²³ (Görsel 2)

19 Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.19.

20 Duman, a.g.e., (2007), s.12.

21 Duman, a.g.e., (2007), s.12,13, Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.18,19, Duman, a.g.e., (2016), s.14. 531, Makbule Ertekin Demirkan vd, “Yorgancılık Sanatı”, Folklor Halkbilim Dergisi, C.5, S.44, İstanbul, 1995, s.44.

22 Duman, a.g.e., (2007), s.12, Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.17,18, Makbule Ertekin Demirkan vd, a.g.m.,s.44, Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s.234.

23 Duman, a.g.e., (2007), s.13.

Görsel 2. Şehzade 3.Mehmet'in sünnet düğününde esnaf alaylarının geçişi²⁴

16. yüzyılda bulut, rumi, hatayi, penç, tavus kuşu, çiçek yaprakları, karanfil ve lale gibi çeşitli çiçeklerin işlendiği desenler kullanılmıştır.²⁵ Esnaf örgütleri hakkında en fazla bilgiyi 17. yüzyılda yaşayan seyyah Evliya Çelebi vermektedir. Evliya Çelebi'ye göre; yorgancı esnafı "Esnaf-ı Yorgancıyan", hallaç esnafı ise "Esnaf-ı hallacan-ı pembe"dir. Farsça'daki "pembe" sözü günümüzde pamuk olarak söylenmektedir.²⁶

1623 yılında, 3. Ahmet'in, şehzadeleri için düzenlediği sünnet düğünündeki geçen esnaf alayında, yorgancıların da olduğunu ve verdikleri hediyeleri Seyyid Vehbi bildirmiştir. 1637'de Bağdat Seferi'ne çıkmadan önce 4. Murat'ın emriyle, düzenlenen esnaf alaylarında Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde yazdığına göre geçenler içinde yorgancılar ile hallaçlar da vardır.²⁷

1640 tarihli Osmanlı Narh Defteri'nde, yorgancıların kullandıkları ham ve atılmış pamukların, yorgan yüzü olarak kullanılan kumaş ve bezlerin özellikleri, yorgan yapımında kullanılan pamuk miktarı, astarına, boyuna, kalitesine göre yorgan fiyatları belirtilmiştir.²⁸

1657 yılında Girit Seferi üzerine düzenlenen merasimde padişah 4. Mehmet'in önünden geçen esnaf arasında yorgancılar da yer almaktaydı. Eremya Çelebi Kömürcüyan, Ruznâme adlı eserinde: "... sonra reisleri ile beraber kendilerine mahsus kıyafetlerle hallaç esnafı geldi. Bunlar bir deveni sırtında bir dükkân, dükkânın üstünde de rengârenk pamuktan

24 Metin And, a.g.e.

25 Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.13.

26 Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.12.

27 Duman, a.g.e., (2007), s.13, Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.19,20.

28 Duman, a.g.e., (2007), s.14, Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.15.

aslanlar yapmışlardı. Dükânın içinde bir nefer pamuk atıyordu. Kavukçı, takkeci, yorgancı, kapamacı da bunlarla beraberdiler.”²⁹

1720 şenliğinde, çadırcılar, ayakkabıcılar, aktarlar, yemişçiler, yorgancılar ve tacirler geçerken kız biçiminde dev bir kukla sergilerken tasvir edilmişlerdir.³⁰ (Görsel 3)

Görsel 3. 1720 Şenliği³¹

Osmanlıların 18. yüzyıldaki örf ve adetlerini anlatan M. De M. D’Ohsson, o zamanlar Müslümanlarda karyola ve süslü yatakların kullanılmadığından, karyola yerine yatakların sofalara veya yerden biraz yüksek olan peyelere serildiğini bildirir.³²

2. YORGANCILIK VE TEKNİKLERİ

2.1. YORGANCILIKTA KULLANILAN ARAÇ VE GEREÇLER

Çırpı ipi: Yorganlarda düz çizgiler çizmek ya da hizalamak amacıyla düz dikiş için cetvel yerine kullanılan pamuklu iptir. Büyük bir makaraya pamuklu ipin bir ucundan sabitlenmesiyle elde edilir. Kullanma aşamasında ipin tamamı tebeşir tozuna batırılır. Ardından ip, yorgan üzerinde çizim yapılacak yere getirilir, gerdirilir, ortadan yukarı kaldırılır. Bırakıldığı zaman oluşan titreşimle tozlar, yorgan yüzeyinde istenilen istenilen çizgiyi oluşturur.

Değnek (Yorgan sopası, yün sopası): Kızılcık, iğde ağacı veya çalıdan yapılan 1 ila

29 Duman, a.g.e., (2007), s.14, Duman, a.g.m, (1993), Duman, a.g.e., (2016)

30 Ziyeti Semra Ertalay, a.g.t., s.20.

31 Metin And, a.g.e.

32 M. de M. D’Ohsson, 18.Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, Çev: Zerhan Yüksel, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1973, s.113,114.

1, 25 metre arası boyda, 1,5-2 cm çapında olan araçtır. Yorgan yüzeyine vurularak, yorgan yüzünün içine yerleştirilen yün, pamuk veya elyafın eşit olarak dağılması sağlanır.

Dolgu Malzemeleri: Yorgan yapımında genel olarak yün ve pamuk kullanılmaktadır. Günümüzde bu malzemelerle birlikte yaygın olarak sentetik elyaf da kullanılmaktadır.

Elyaf: Gerilebilme ve kopma mukavemeti ile bükülebilme, birbiri üzerine yapışabilme yeteneği olan, boyu enine göre çok daha uzun şekilde renkli ve renksiz lif topluluğudur. Boylarının yanında elyafın kalitesini etkileyen diğer özellikler parlaklık, incelik, mukavemet, esneklik, ısı iletkenliği, nem çekme özelliği, su çekme özelliği, küflenme, ısı etkisi, boyanma yatkınlığı ve eğirme kabiliyetidir.

Hallaç Makinesi: Yün pamuk ve elyaf gibi malzemeleri kabartmaya ve daha yumuşak bir hale getirmeye yardımcı olan motorlu araçtır. Makinenin arka kısmında yer alan dişliler aracılığıyla dönen bölmeye yerleştirilen yün pamuk veya elyafı kabarık yumaklar haline getirmektedir. Geleneksel hallaç aleti bir yay ve tokmaktan oluşur. Ağaçtan yapılan yayın iki ucu arasına keçi veya koyun bağırsağından yapılan kiriş adı verilen bir ip gerilir. Yayın ahşap kısmında, ortaya gelen yerine içine pamuk doldurulmuş küçük bir bağcık vardır. El, bu bağcığın arasından geçerek yayı kavrar. Bağcık, kullanan kişinin elinin büyüklüğüne ve yayı kavramasına göre ayarlanır. Yekpare olan tokmak, ahşaptan yapılır. Tokmağın kirişe vurulmasıyla oluşan titreşimle “pamuk atımı” adı verilen yün ya da pamuk kabartma işlemi yapılır.

İğne: Yorgan dikiminde çelikten üretilmiş, başı gövdesine oranla çıkıntılı olmayan, çeşitli formlarda iğneler kullanılır.

İplik: Yorgan yapımında tercihen merserize iplik kullanılır. İplik, yorgan yüzünün rengine uygun olarak seçilir. Diğer bir türü de naylondur. Ancak naylon iplik, saten kumaşa çekme-büzme yapmakta ve çabuk kopmaktadır.

Kalıp: Her bir motif için ayrı ayrı şekillendirilerek kesilen, genellikle mukavvadan yapılan desenlendirme aracıdır.

Kumaşlar: Yorganlarda çoğunlukla parlak ve şık görünümü olan saten tercih edilmektedir. Ancak son zamanlarda ucuz, sentetik ve leke tutmayan bir kumaş türü olan deri saten ile lame ve kadife seçilmektedir. Yüzlük kumaşlar, genellikle yorganın üst kısmında kullanılır. Deri, saten ve basma kumaşlardır. Astarlık kumaşlar ise yorganın altına dikilir. Bu kumaşlar, patiska ya da Amerikan bezidir. Basma, yorgan yüzü olarak günlük kullanım için tercih edilen; karmaşık ya da basit desenlerin, pamuklu bezayağı kumaşa baskı yoluyla uygulandığı desenli kumaş türüdür. Patiska, beyaz, sık dokunuşlu, parlak bezayağı örgülü pamuklu bir kumaştır. Diğer bir diğer adı hassedir. Amerikan bezi, düz beyaz, pamuklu bir kumaştır. Amerikan bezi patiskaya göre biraz daha sarımtırak renktedir. Mermersahi, tülbende benzeyen, ancak daha sık dokunmuş, beyazlatılmış ve yumuşak tuşeli bir kumaş olup, yorganlarda genellikle astar olarak kullanılır.

Mezura: Plastik veya deriden üretilen, 1.5 m boyunda, 1.5 cm eninde, uç kısmında metallere bulunan ölçü almada kullanılan nesnedir.

Makas: Kumaşları kesmek için kullanılan, tercihen büyük boy bir araçtır.

Ölçü ipi: Yorganın desenlenme sırasında, ölçülü, orantılı bir şekilde hiza almak ve yorganın orta kısmını bulmak amacıyla kullanılan pamuklu ipliklerdir.

Pamuk: Ebegümeçigillerden, koza biçimindeki meyvesi üç, dört, beş dilimli olan, sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisidir. Pamuğu diğer liflerden ayıran faktörler ıslak iken emiciliği, dayanımı ve yumuşaklığının olmasıdır.

Sabun: Desenlendirme aşamasında kullanılır. Yorgan yüzü üzerine yerleştirilmiş kalıpları etrafından sabunla çizerek kalıptaki şekil yüzeye çizilir. Bu işleme kalıp çıkarma denir.

Tebeşir: Tebeşir ya çırpı ipinin kullanımında ip bulanarak ya da pergele yerleştirilerek kullanılır. Her iki kullanımın amacı da yorgan yüzü üzerinde desenlendirme yapmaktır.

Terazi: Yorgana kullanılan yünün ve elyafın ağırlığını ölçmede kullanılır.

Yün: Koyun, keçi gibi bazı memelilerden elde edilen hayvansal kıl kökenli doğal bir elyaf türüdür. Şanlıurfa yöresinde nisan-haziran arasında kırkımı yapılan koyunlardan elde edilen yün, toptancılar tarafından alınıp, esnafa ve halka satılır. Halk da genellikle esnaftan yıkanmış yünü alır.

Yüksük: Yorganı dikerken ele veya parmağa iğnenin batmasını önlemek için parmağa takılan, metalden yapılan araçtır. Kaymaması için genelde parmağa sarılarak kullanılır.³³

2.2. YORGAN YAPIM AŞAMALARI

Dikilecek yorganın öncelikle kumaş hazırlanır. Dikilecek yorganın özelliğine uygun renklerde kumaş ve astar seçilir.³⁴ Yorgan dikimi çatı çatma, dolmuş, teyel, dövme, desen çizimi ve model dikme aşamaları ile gerçekleştirilmektedir.³⁵

Yorgan dikimine başlamadan önce dolgu yapılacak olan yünün, pamuğun veya elyafın kabartılması gerekmektedir. Bu işleme yün atma veya pamuk atma denir. Bu işlem ile lifler birbirinden ayrılır. Böylelikle dikişin kolaylığı ve görüntünün düzgünlüğü sağlanmış olur.³⁶

Yorgan dikimi çatma işlemi ile başlar. Çatma işlemi yüz olarak kullanılacak kumaş ve kısa kenarlarından biri açıkta kalacak şekilde astarın üç tarafından dikilerek birleştirilmesidir. Buna peyim dikişi de denir. Çatılan astar ve yüzün açık olan kısmından dolmuş malzemesi doldurulur. Yorganın dolmuşundan sonra kesilen kısım, ağız dikişi de denilen elde dikiş

33 Semra Kılıç Karatay, "Aksaray İli Yorgancılık Sanatı", 1st International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies, C.2, 2018, s.450-452, Deniz Çeliker, Filiz Nurhan Ölmez "Burdur İlinde Yorgancılık", Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, S.10, 2012, s.125-130, Gözde Kemer, Sema Etikan "Niğde İli Kemerhisar Beldesinde Yorgancılık", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, C.3, S.1, 2014, s.28-30, Nesrin Yardımcı, Ankara El İşi Yorganları Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, s.14-31, Funda Dede, Ankara İli Merkez İlçelerinde Geleneksel Yorgan Sanatının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010, s.24-31, Kömürcü, Gülhan, Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2005, s.82-88.

34 El Sanatları Teknolojisi Yorgan Desenleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2013. s.87.

35 Deniz Çeliker, Filiz Nurhan Ölmez, a.g.m., s.130.

36 El Sanatları Teknolojisi Yorgan Desenleri, s.89.

teknîğiyle kapatılır. Dolgu malzemesinin eşit bir şekilde yayılmasını sağlamak amacıyla yorgan önce tersinden sonra yüzünden yün sopasıyla dövülür.³⁷

Malzemenin desen çizilmesi ve dikimi sırasında kaymaması için belirli aralıklarla teyel dikişi atılarak, yumuşak ve daha az sayıda vuruşla yorgan tekrar dövülür. Bundan sonra yorgan dikimine geçilir. Yorganın ortasında kalan boş alana modelin çizimi için öncelikle orta bulma/çırpma işlemi yapılır. Çırpı ipi ile bölünmüş ve kıyı dikişi tamamlanmış yorgan üzerine desen çizimi sabun ile gerçekleştirilir. Kalıp, belirlenen noktalara yerleştirilerek, sabunla etrafından geçilerek yüz üzerine şekli çıkarılarak desenlendirme işi tamamlanır. Deseni tamamlanan yorganın dikiş işlemi başlar. Dikimi biten yorgan tekrar hafif bir şekilde dövülür ve siparişe hazır duruma getirilir.³⁸

3. ŞANLIURA'DA YORGANCILIK KÜLTÜRÜ VE SANATI

3.1. YORGAN USTASI MURAT RENDECİOĞLU

1969 Trabzon doğumludur. (Görsel 4,5) Mesleğe 10 yaşında Ankara'da babasının dükkânında başlar. Daha sonra babasıyla İstanbul'a gider ve burada babasının yardımıyla bir kendisine dükkân açar. 18 yaşında babasının yanından ayrılarak mesleğini daha iyi öğrenmek ve geliştirmek için İstanbul Kapalı Çarşı'ya yorgan ustasının yanına gider.

“Ustam, yünü iyi dövmediğim zaman elini aç deyip elime yün çubuğu ile vururdu. Mesleği daha iyi öğreneyim diye böyle yapardı. Eğer işimi iyi yapamazsam ve bir yere gittiğimde, birinin yanında çalıştığımda ustan kim diye sorduklarında Bahri Çolak dersem, ustama, sen bu çırağını böyle mi yetiştirdin, bunu mu öğrettin? diyecekler ve bu durum ona hakaret olacaktı. Bu duruma fırsat vermemek için çok çalıştım.”

Sonra babası 1970'lerde Şanlıurfa'ya, ardından 1980'de Ankara'ya gider; 1986'da tekrar Şanlıurfa'ya döner. Kendisi de tekrar buraya gelerek çalışmaya devam eder.

“Babam dükkânı Topçu Meydan'ında açtı. Burada çalışmaya başladım. O zamanlar yaşım 22 idi. 25 yılımı burada geçirdim. Mesleğin altı ayı var. Altı ay çalışırsın, altı ay çalışmazsın. Yorgancılık, günümüzde biten bir meslek. Şu an yorgan pek rağbet görmüyor diye dükkânıma bir iki tane yorgan astım. Herkes elyafi tercih ediyor. Aslında bir yorgancı dükkânında bu kadar az yorgan olmaz. Ben de son birkaç yıldır pek iş yapamıyorum. Mesleğimde hiç boş kalmadım. Çünkü sağlam işimi sağlam yaparım. Aldığım paranın karşılığını layıkıyla vermem lazım. Biz Karadenizliler yorgancılıkla çok uğraşırız. Trabzon'da da özellikle Maçka'da bu iş yoğun olarak yapılır. Çırak bulamıyorum. Eğitim de az bir şey öğrendi mi hemen kaçıyor, söz söyletmiyorlar kendilerine. Emeklerim hep boşuna gidiyor. Artık eski çıraklar yok.”

“Babam, 60 yılı aşkın mesleği yaptığı için çok geniş bir motif birikimi vardı. Ben de yorganlarımı yaparken bunlardan yararlandım. Yünlerimizi buradaki esnafımızdan temin ediyorum. (Görsel 6) “Yorganı, biri 4 cm, diğeri 10 cm uzunluklarında olan iki çeşit iğne ile dikmekteyim. Kısa olanı, astarın üzerine tebeşirle çizdiğim desenleri ortaya

37 Deniz Çeliker, Filiz Nurhan Ölmez, a.g.m., s.130, El Sanatları Teknolojisi Yorgan Desenleri, s.88, Gözde Kemer, Sema Etikan, a.g.m., 31, Semra Kılıç Karatay, a.g.m., 452.

38 Deniz Çeliker, Filiz Nurhan Ölmez, a.g.m., s.130, El Sanatları Teknolojisi Yorgan Desenleri, s.88, Gözde Kemer, Sema Etikan, a.g.m., 31, Semra Kılıç Karatay, a.g.m., 452.

çıkarmak için, uzun olanı ise yünün kumaşın içinde toplanmaması için telleme aşamasında kullanıyorum. Yorganlarımı sipariş üzerine yapmaktayım ve bazı ürünlerimi de Ankara'ya göndermekteyim.” şeklinde bilgi vermiştir.

Usta, yorgan yapımına ilk olarak kılıfı yere sermekle başlar. Üzerine yün, boşluk kalmadan yayar. Sonra çevirerek yuvarlak forma getirir (Görsel 7-10) ve çubuklar. (Görsel 11) Böylelikle yünün her tarafta eşit olarak yayılması sağlanır. Ardından sarma işlemine başlar. Bu aşamayı, hem astarlı hem de astarsız yorgan yapımında uygular. Çubuklamada farklı kalınlık ve boylarda çubuk kullanır. (Görsel 12)

Astarsız ev yorganında (Görsel 13,14) çift taraflı dikilmiş keten kumaşı yere serer. Üstüne her yeri eşit olacak şekilde yünü yayar. Sarar, ters çevirir. Böylece yün içe girmiş olur. Hemen ardından kumaşı diker. Yünün kendini bırakması ve yine eşit dağılması için yün çubuğu ile çubuklama işlemini yapar. Bundan sonra kısa ve uzun kenarların dışından başlayarak yaklaşık dört parmak genişliğinde ara bırakıp dıştan içe doğru adım adım büzmeden dikme işlemini gerçekleştirir. Yün de hallaç makinesinden çıktığı için keten kumaşın (astar) içinde kabarık bir görünümü olmaktadır. (Görsel 15)

Renkli astarlı (Görsel 16) olan bebek, sünnet, gelin ve çeşitli çeyiz yorganlarının yapımı da renkli astarsız günlük ev yorganı yapımına benzer. Ancak, usta önceden belirlediği motiflerin yapısına göre astarı pergel, cetvel, ip gibi araçlar yardımıyla geometrik bölümlere ayırır. Sonra üzerine motiflerin çeşitlerine göre özel olarak hazırladığı kalıpları koyup, tebşir ile çizer. Ardından dikiş ile tellemesini yapar. (Görsel 17-21) Halk arasında oya ipi olarak bilinen özel iple çizimlerin üzerinden giderek deseni ortaya çıkarır. (Görsel 22) Akasya, beşli yıldız, fildişi, kabak çekirdeği, karanfil, tavus kuşu, üzüm, yonca gibi çok çeşitli motifleri uygulamaktadır. (Görsel 23-30)

Görsel 4. Murat Rendecioğlu

Görsel 5. Murat Rendecioğlu

Görsel 6. Yorgan yapımında kullanılan yün

Görsel 7. Kılıfın serilmesi ve yünün yayılması

Görsel 8. Kılıfın serilmesi ve yünün yayılması

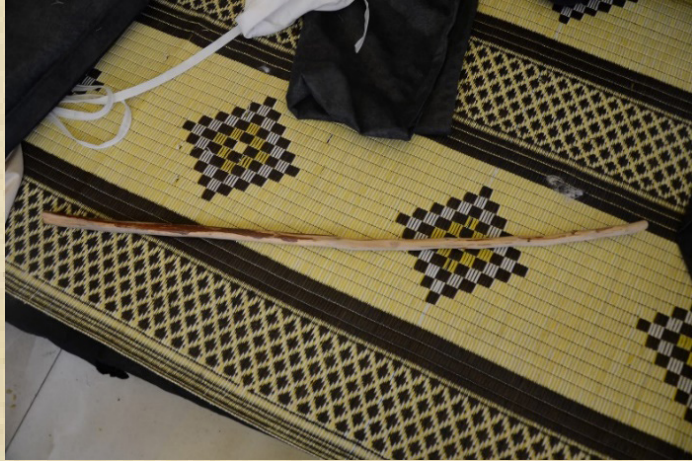
Görsel 9. Serilen yünün ters çevrilmesi

Görsel 10. Serilen yünün ters çevrilmesi

Görsel 11. Yünün çubuklanması

Görsel 12. Yorganın dövülmesinde kullanılan yün çubuğu

Görsel 13. Astarsız beyaz kumaşlı yorganlar

Görsel 14. Astarsız beyaz kumaş yorgan

Görsel 15. Hallaç makinesi

Görsel 16. Renkli astar kumaşı

Görsel 17. Renkli astarın bölümlere ayrılması

Görsel 18. Renkli astara desenin çizilmesi

Görsel 19. Renkli astara desenin çizilmesi

Görsel 20. Renkli astara desenin çizilmesi

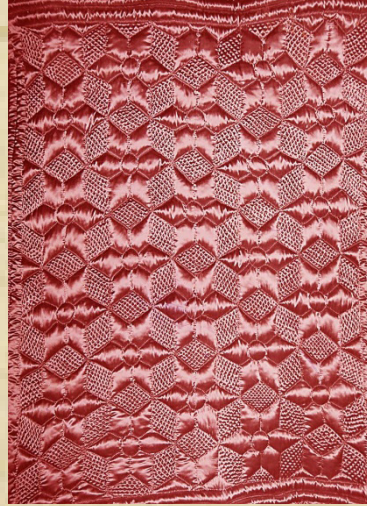
Görsel 21. Renkli astarın dikilmesi

Görsel 22. Yorgan dikimine kullanılan iplikler

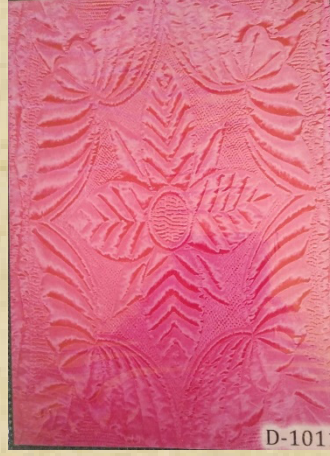
Görsel 23. Akasya motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

Görsel 24. Beşli yıldız motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

Görsel 25. Fildişi motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

Görsel 26. Kabak çiçeği motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

Görsel 27. Karanfil motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

Görsel 28. Tavus kuşu motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

Görsel 29. Üzüm motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

Görsel 30. Yonca motifi (Murat Rendecioğlu arşivi)

3.2. YORGAN USTASI ALİ KEMENDİ

1971 Şanlıurfa Hakimdede Köyü doğumludur. Üniversite mezunudur. Mesleğe 7-8 yaşlarında başlar. 1992'den beri kendi açmış olduğu dükkânda mesleğine devam etmektedir. (Görsel 31) Ustaları Karadenizlidir. Aynı zamanda çeyiz işi ve şark köşesi takımları yapmaktadır.

“Bu meslekte çırak yetişmiyor. Çok zahmetli, sabır isteyen, yorucu bir meslek olduğundan dolayı yanıma gelen çıraklar kısa sürede kaçıp gittiler. Ben de elimden geldiği kadar yapmaya çalışıyorum. 2007' ye kadar renkli astarlı yorgan üretmekteydim. Ancak o yılda dükkânımla birlikte malzemelerim de yandı. Ondan sonra renkli astarlı yorgan yapmayı bıraktım. Astarsız ev yorganları yapıyorum. (Görsel 32-36) Mesleğimizin belirli bir zamanı oluyor. Günümüzde ne yazık ki el yapımı doğal yünlü yorganlara talep azaldı. Genelde ucuz maliyetli olan elyaf ve sentetik ürünler tercih ediliyor. İlimizde benimle birlikte Murat usta kaldı.” şeklinde bilgi vermiştir.

Görsel 31. Ali Kemendi

Görsel 32. Ali Kemendi'nin atölyesi

Görsel 33. Astarsız beyaz kumaş yorgan

Görsel 34. Astarsız beyaz kumaş yorgan

Görsel 35. Astarsız beyaz kumaş yorgan

Görsel 36. Astarsız beyaz kumaş yorgan

3.3. ŞANLIURFA'DA ÇOBANCILIK VE GÖÇERLİK

Çoban sözcüğü, dilimize Farsça “Çuban, Çuban” sözcüğünden geçmiştir. Koyun keçi, sığır, manda sürülerini otlatan kimsedir. Çoban, belli bir ücret karşılığında inek, öküz, manda, deve gibi büyükbaş, koyun, keçi gibi küçükbaş ve kaz gibi kümes hayvanlarının arazide otlatmasından sorumlu olan; bu tür hayvanları güden ve bakımını yapan, insanların güvendiği, içinde bulunduğu doğayla özdeşleşen, kendisine emanet bırakılan hayvanlara en iyi şekilde bakan ve güvenilen kişidir.³⁹

Çobanlık, bilgi birikimi, zekâ, beceri, özveri gerektirir. Çobanın önemli görevler üstlenir. Hayvanların sağlığı konusunda gerekli bilgiye sahip olmak, hayvanı rahatsız eden (boynuz batması, dikenli ot vs...) her şeyi kontrol etmek, mevsim geçişlerinde sürüyü bulaşıcı hastalıklardan korumak, doğum zamanlarında gerekli tedbirleri almak, yöredeki otlakları ve yayılım alanlarını bilmek, sorumluluğunu üstlenmiş olduğu sürüsünü yormadan ve fazla gezdirmeden, ne zaman, nerede, nasıl otlatacağını, dinlendireceğini bilmek, sürüsünü kaybetmemek, başka sürülere karışmasını engellemek, çoban köpeği beslemek ve eğitmek, vahşi hayvanlara ve hırsızlara karşı sürünün güvenliğini sağlamak, sürünün gece barınacağı yeri belirlemek gibi görevleri vardır.⁴⁰

Çalışma konumuz için görüşme yaptığımız çobanlar, Eyyübiye İlçesi Eyüpkent Mahallesi' ndedirler. Göçer⁴¹ ailelelerdir. (Görsel 37-45) Diyarbakır Karacadağ'dan Eyyübiye'ye gelmişlerdir. Buldukları mevki orta düzey taşlıklı, çok eğimli olmayan, düzgün bir alandır. Yaz aylarının başlamasıyla birlikte göçerlikleri başlamaktadır. Koyun ve kuzular için çadırlar yapmışlardır. Çadırları, dikdörtgen formudur. Kenarlara kısa ahşap kazıklar ve belirlenen alanın ortasına çok kalın olmayan ağaç gövdeleri çakılmış, oluşan bu sistemin üzerine kalın keten kumaş gerilmiştir. Girişi tek bir yönden sağlanmaktadır. Bu şekilde düzenlenen çadırdaki hayvanlar aşırı sıcak ve soğuktan etkilenmemektedirler. Koyunların ve kuzuların barındıkları çadırlar farklıdır. Aileleler de kendileri için bu formda yaptıkları daha küçük çadırlarda konaklamaktadırlar.

Mehmet Yağbozan (Görsel 46) (Şanlıurfa - Karakeçili, 54, ilkokul): “30 yıldır bu işi yapmaktayım. Ailemde de yapanlar var. Yolculuğumuz bahar aylarında başlar. Yerleşeceğimiz araziye bulur, sahibiyile anlaşır kiralarız. Hayvanlarımız bizim için geçim kaynağıdır. Sabahları saat dört gibi çıkar, ikindi vakti döneriz. Çok zahmetli bir iş bu. Masraflarımız oluyor ve bunu çıkartmakta zorlanıyoruz. Kırdığımız yünleri ve bazı koyunlarımızı şehre götürüp satıyoruz. Çoğu zaman ise satamadan dönüyoruz.”

Sabri Karabacak (Görsel 47) (Şanlıurfa, 66, ilkokul): “Çocukluğumdan beri bu işi yapmaktayım. Bahar aylarından itibaren göçlerimiz başlar. Uzun yıllar önce hayvanlarımızı

39 Vedat Çoban, Türk Halk Kültüründe Çobanlık, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2015, s.9.

40 Vedat Çoban, a.g.t., s.13, Bağdagül Bulut, Türk Halk Kültüründe Çoban, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Kars, 2014, s.59-61.

41 Göçebelik, bir topluluğun, bir toplumsal kümenin yaşamlarını ve soylarını düzenlemek için belirli aralıklarla yer değiştirme geleneği ya da alışkanlığıdır. Konu ile ilgili bkz: Şeyda Büyükcan Sayılır, “Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. C.12, S.1, 2012, s.563-580; Şeyda Büyükcan Sayılır, Türk Kültüründe Konar-Göçerlik ve Etnisite Meselesi, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019; Süleyman Ekici, Gökhan Tuncel, “Göç ve İnsan”, Birey ve Toplum, C.5, S.9, 2015, s.9-22.

arazide yağmur yağmadan otlatırdık. Yemleme yapmazdık. Günümüzde iklim şartlarının değişmesiyle birlikte yeşil alanlar azalmaya başladı. Böylelikle biz de yemlemeye başladık ama bu durum masraflarımızı artırdı. Hayvanlarımızı akşam saatlerinde otlatmaya götürüyoruz. Yağmur ya da kar yağmazsa geceyi orada geçiriyoruz. Sabah saatlerinde de sulamaya gidiyoruz. İkinci vakitlerinde yine otlağa gidiyoruz. Koyunlarımızdan elde ettiğimiz yünleri şehre satıyoruz. ”

Zini Ağan (Görsel 48-50) (Diyarbakır, 65, okumamış): “Buraya mart ayında geldik, nisanda gidiyoruz. Kaldığımız araziyi kiralyoruz. Hayvanlarımızı kamyonlarla getiriyoruz. Koyunlarımızla özel olarak ilgileniyoruz. Sabahın erken saatlerinde koyun ve kuzularımızı araziye çıkarıyoruz. Akşam saat dört civarı dönüyoruz. Sonra koyunlarımızı ve kuzularımızı ayrı ayrı çadırlara yerleştiriyoruz. Kuzular doğduklarında ilk bir ay anneleriyle kalıyorlar. Bir ayın sonunda ayırıyoruz. Kırkım zamanı geldiğinde koyunlarımızı kırkıyoruz. Yünlerinin bir miktarını şehre satıyoruz, bir miktarını da kendimize ayırıyoruz. Yünleri, imkânımız olmadığı için yıkayamadan satmak durumunda kalıyoruz. Sıcaklık farklılığından dolayı Diyarbakır’ın ilkbaharı bitince yazın başlamasıyla Şanlıurfa’ya gidiyoruz. Buranın ilkbaharı bitince havasının serinliğinden dolayı Bingöl’e gidiyoruz. Bingöl’de de arazi kiralyoruz. Çobanlığın yanı sıra değişik işlerle de uğraşıyoruz. Arazide bana oğullarım eşlik ediyor.”

Görsel 37. Eyyübiye İlçesi kırsal alan

Görsel 38. Eyyübiye İlçesi kırsal alan

Görsel 39. Eyyübiye İlçesi kırsal alan

Görsel 40. Eyyübiye İlçesi kırsal alan

Görsel 41. Eyyübiye İlçesi kırsal alan

Görsel 42. Eyyübiye İlçesi kırsal alan ve göçmenlerin koyun çadırları

Görsel 43. Göçmen çoban Mehmet Yağıbozan

Görsel 44. Göçmen çoban Sabri Karabacak

Görsel 45. Göçmen çoban Zini Ağan

Görsel 46. Göçmen çoban Zini Ağan'ın torunu

3.4. ŞANLIURFA YÜNCÜ ESNAFI

Her geçen gün gelişen ve gün geçtikçe ilerleyen teknolojiyle beraber birçok şeyin fabrikasyona dönüştüğü zamanımızda, el emeği ile zahmet çekilerek yapılan çoğu meslek de yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Geçmişten günümüze kültürümüzde önemli bir yer tutan; özellikle yorgan, yastık gibi eşyanın yapımında kullanılan yünler, teknolojinin gelişmesiyle birlikte unutulmaya başladı. Günümüzde Şanlıurfa merkezde birkaç yüncü esnafı kalmıştır.

Yüncü esnafından Müslüm Dartar (Görsel 51) (Şanlıurfa, 66, ilkokul): “Yüncülük baba mesleğim. 51 yıldır dükkânımda bu işi yapıyorum. (Görsel 52-54) 10 yaşında babamın

yanında keçecilik yaparak mesleğe başladım. Yünleri eskiden biz köylüye gidip alıyorduk. Şimdi onlar bize getiriyorlar. Farklı köylülerimizden alıyor ve satıyoruz. Köylülerimiz de bize ne zaman satarsanız o zaman paramızı verirsiniz, hayırlı işleriniz olsun diyorlar. Yünlerin kalitesi yöreye göre değişmekte. Genellikle erkek koyunların yünleri daha kaliteli oluyor. Kalitesini yıllara dayanan tecrübemizden de anlıyoruz. Aldığımız yünleri depolarımızda muhafaza etmekteyiz. Yünün cinsine göre alış satış fiyatı değişiyor. Kazancımız eski yıllarda daha iyiydi ancak şimdi pek iyi değil. Belirli bir çalışma saatimiz yok. İşin yoğunluğuna göre çalışmamız değişiyor. Geçmişte yüncülük daha bereketli, kaliteli ve kazançlıydı. Bunun en önemli sebeplerinden biri hemşehrilerimizin yüne rağbet etmemesi. Halk, genelde pamuk ve elyafı tercih ediyor. Öyle de olunca işimizi öğreteceğimiz çırak bulamıyoruz. Aslında en diğer malzemelere göre sağlıklı olanı yündür. Eskiden burada 100' ü aşkın yüncü, keçeci ve kürkçü esnafı vardı. Çok iyi ve kaliteli iş yaparlardı, kazanırlardı ve ailelerini geçindirirlerdi. Yakın bir zamanda ne yazık ki bu meslek de bitecek." şeklinde konuşmuştur.

Görsel 47. Yüncü esnafı Müslüm Datar ve dükkânı

Görsel 48. Yüncü esnafı Müslüm Datar'ın dükkânı

Görsel 49. Yüncü esnafı Müslüm Dartar'ın dükkânı

Hasan Çoban (Şanlıurfa, 1983, ilkökul): “Mesleği son zamanlarda yapmaya başladım. Yaklaşık 5 yıl oldu. Genellikle erkek ve dişi koyunların yünlerini tercih ediyoruz. Mart, nisan, mayıs ve haziran başlarında kırkımlar olmaktadır. Toptancı esnafımızdan alımımızı gerçekleştiriyoruz. Yerli ve yabancı yünler var. Kalitesini edindiğimiz tecrübelerimizden anlıyoruz. Aldığımız yünleri dükkânımızda çuvallar içinde saklıyoruz. Yünleri hemşehrilerimiz alıyor. Ancak son yıllarda elyaf tercih edilir oldu. Bu meslek de yakın bir zamanda yok olacak.”

Yunus Emre Mermerkaya (Şanlıurfa, 26, üniversite): “Yüncülük baba mesleğim. 4-5 yaşlarımdan beri bu işle uğraşıyorum. Yünlerimizi köylülerimizden almaktayız. Aldıktan sonra yıkamaya veriyoruz. Genellikle erkek ve dişi koyunların yünlerini alıyoruz. Kırkımlar mart–mayıs ayları arası olmakta. Bu zamanlarda köylülerimiz bize haber veriyorlar. Kalitesini tecrübemizden anlıyoruz. Kaliteli yün, kaldırıldığında kendini kolay kolay bırakmaz. Eskisi kadar rağbet görmediği için fiyatları düştü. Kazancı da bayağı azaldı. Yeni evlenen Arap ve Kürt vatandaşlarımız genellikle yünü tercih ediyorlar. Günümüz kuşağı ise elyafı tercih ediyor. Üzülerek ifade edeyim ki bu meslek de yakın bir zamanda sona erecek.” şeklinde konuşmuştur.

SONUÇ

İki kumaş arasının genelde yünden veya pamuktan oluşan bir dolgu malzemesi ile doldurulup dikilmesi ile elde edilen geniş örtü olarak tanımlanan “yorgan” ın göçebe költürlü olan Türklerdeki ilk örnekleri, hayvan postları ve keçe teknikli örtülerdir. Türk boyları ve devletlerinde çok geniş bir kullanım alanı bulmuştur.

Türklerin Anadolu’da yerleşik düzene geçmelerinin ardından yorgancılık sanatında gelişimler görülmektedir. Yerli ve yabancı seyyahların bildirdiklerinden, resimlerden, minyatürlerden ve arşiv kaynaklarından bu gelişimleri gözlemliyoruz. Anadolu’da Selçuklularla varlığını sürdüren yorgancılık, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde en parlak konumuna ulaşmıştır. Yorgan sanatı, Osmanlı Devleti’nde Lonca adı verilen esnaf teşkilatının kontrolü altında olmaktadır. Bu devirde düzenlenen şenlik alaylarında yorgancı esnafı padişahların önünden geçerdiler. Geçit törenleri, minyatürlerde tasvir edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde de gelişimini devam ettiren yorgancılık hemen hemen her ilimizde varlığını sürdürmüş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Yorgancılığın yapıldığı illerimizden biri de Şanlıurfa'dır. Bu meslek, şehir merkezinde Murat Rendecioğlu ve Ali Kemendi ustalar tarafından geleneksel yöntemlerle yapılmaya devam edilmektedir. İş yoğunluğu taleplere ve mevsimlere göre değişiklik göstermektedir. Ustalar, diktikleri yorganlarının iç malzemesi olan yünü yine şehir merkezinde çok az sayıda kalan yüncülerden temin ederler. Yüncüler de yünleri genelde merkez mahallelere gelen göçer çobanlardan alırlar.

Fakat yorgancılık, teknolojinin, sanayinin gelişmesi ve buna bağlı olarak yaşam tarzının değişmesi sonucu olarak birçok ilimizde olduğu gibi Şanlıurfa'da da geçmişteki değerini ve önemini kaybetmeye başlamıştır. Murat ve Ali ustalar ile yüncüler de mesleklerinin bitme noktasına geldiğini söylemektedirler. Bu köklü sanatımızın, diğer el sanatlarımızda da olduğu gibi unutulmaması, devam ettirilmesi ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması için acilen çıraklar, kalfalar yetiştirilmeli, seminerler düzenlenmeli, mesleki eğitim kursları açılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Aça, Mustafa (2018). *Dağların Efendileri Doğu Karadeniz Hayvancılık ve Çobanlık Kültürü*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- And, Metin (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Atalay, Besim, (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini: "Endeks"*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bulut, Bağdagül (2014). *Türk Halk Kültüründe Çoban*. Yüksek Lisans Tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çeliker, Deniz ve Filiz Nurhan Ölmez (2012). "Burdur İlinde Yorgancılık". *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*. S.10, s.122-138.
- Çoban, Vedat (2015). *Türk Halk Kültüründe Çobanlık*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- D'Ohsson, M. de M. (1973). *18.Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*. Çev: Zerhan Yüksel, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Dede, Funda (2010). *Ankara İli Merkez İlçelerinde Geleneksel Yorgan Sanatının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Dişçi, Öznur (2014). "Yorgan Motiflerinin İsimleri". *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*. S.1, s.1-18.
- Duman, Mustafa (1993). "Hallaçlık", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: Kültür Bakanlığı / Tarih Vakfı Yayınları, s. 531-532.

- Duman, Mustafa (2007). *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı*. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- _____ (2016). *İstanbul'da Geleneksel Yorgancılık Sanatı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Duvarcı, Ayşe (2007). "Kaybolan Bir Kültür Yorgan ve Yorgancılık Halk Bilimsel Bir Yaklaşım". *ICANAS 38. Uluslararası Kongresi*. C.2, S.2, s.507-516.
- Ekici, Süleyman ve Gökhan Tuncel (2015). "Göç ve İnsan". *Birey ve Toplum*. C.5, S.9, s.9-22.
- El Sanatları Teknolojisi Yorgan Desenleri*. (2013) . Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ertalay, Ziyneti Semra (2013). *Türklerde Geleneksel Yorgancılık Sanatı ve Günümüzdeki Durumu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Ertekin Demirkan, Makbule vd (1995). "Yorgancılık Sanatı". *Folklor Halkbilim Dergisi*, C.5, S.44, İstanbul, s.43-48.
- Kal, Hasan (1995). *Yorgan Modelleri*. İstanbul.
- Karatay, Semra Kılıç (2018). "Aksaray İli Yorgancılık Sanatı". *1st International Symposium on Innovative Approaches in Scientific Studies*. C.2, s.449-455.
- Kemer Gözde, Sema Etikan (2014). "Niğde İli Kemerhisar Beldesinde Yorgancılık". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. C.3, S.1, s.25-36.
- Kömürcü, Gülhan (2005). *Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Okca, Ayşegül Koyuncu, Ayşegül Eliboğ Tüfekçi (2020). "Kaybolmaya Yüz Tutmuş Kültürel Miras: Yorgancılık Mesleğinin Değişim ve Dönüşümü". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. C.7, S.3, s.1758-1781.
- Ögel, Bahaeddin (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş 3*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öksüz, Meltem (2019). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcıları: Karaman El Sanatları Ustaları Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Özpulat, Fusun, (2010). "Çeyiz Geleneğinde Yorgan". *IV.Uluslararası Türk Kültürü İle Sanatları Kongresi / Sanat Etkinlikleri*. Konya, s.483-488.
- Sayılr, Şeyda Büyükcan (2012). "Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C.12, S.1, s.563-580.
- _____ (2019). *Türk Kültüründe Konar-Göçerlik ve Etnisite Meselesi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Uğurlu, Servet Senem. (1998). "Yorgan ve Yorgan Yüzleri", *Ev Tekstili Dergisi, Sanat Matbaacılık*, S.17, 1998.
- Uludağ, Süleyman (1997). "Hâllac-ı Mansûr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,

C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 377-381.

Ünal, Orçun (2013). “Yastık ve Yorgan Kelimelerinin Kökeni”. *Yorgan Kitabı*. Ed: Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yardımcı, Nesrin (2008). *Ankara El İşi Yorganları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yıldırım, Fatma (2016). “Trabzon Yöresi Yorgancılık Mesleğinde Sözlü Kültürün ve Türk Motiflerinin İzleri”. *Mavi Atlas*, S.7, s.36-54.

Kaynak Kişiler

KK 1. Murat Rendecioğlu, Trabzon, 1969, Lise, Yorgan Ustası.

KK 2. Ali Kemendi, Şanlıurfa, 1971, Üniversite, Yorgan Ustası.

KK 3. Mehmet Yağbozan, Şanlıurfa, 1967, İlkokul, Çoban.

KK 4. Sabri Karabacak, Şanlıurfa, 1955, İlkokul, Çoban.

KK 5. Zini Ağan, Diyarbakır, 1956, Okumamış, Çoban.

KK 6. Müslüm Dartar, Şanlıurfa, 1955, İlkokul, Yüncü Esnafı.

KK 7. Hasan Çoban, Şanlıurfa, 1983, İlkokul, Yüncü Esnafı.

KK 8. Yunus Emre Mermerkaya, Şanlıurfa, 1995, Üniversite, Yüncü Esnafı.